

BIULETYN

KOŁA MIŁOŚNIKÓW DZIEJÓW GRUDZIĄDZA
KLUB „CENTRUM” SPÓŁDZIELNI MIESZKANIOWEJ

Rok XVIII: 2020

Grudziądz, dnia 10.08.2020 r.

Nr 32 (646)

1193. spotkanie

Marek Szajerka

Grudziądz. Od miasta – klasztoru do zamku. Pierwowzór cysterski zamków krzyżackich w Prusach z 1 poł. XIII w. (Cz. 17)

Motto:

*„Terytorium zamku obejmowało miasto Grudziądz
[Das Schloßgebiet umfasste die Stadt Graudenz]”*

Xaver Froelich, 1868 r.

XI. Szkoła kolegiacka na bazie uniwersytetu fundacji biskupa Chrystiana.

Obraz średniowiecznego Grudziądza byłby niepełny bez zaakcentowania szkoły kolegiackiej, której kampus był na obecnym Rynku, w centralnym kwartale Starego Miasta. O szkole tej pisałem wielokrotnie. W tym rozdziale wykorzystałem artykuł z Biuletynu Koła miłośników Dziejów Grudziądza.

Dla miasta o korzeniach cysterskich, czytelnej w rozplanowaniu genezie miasta kolegiackiego, powstałego na bazie klasztoru od strony urbanistycznej pominięcie zagadnienia szkoły kolegiackiej niewątpliwie byłoby błędem.

Na lata 2016-2018 przypadła rocznica osiemsetlecia powstania zorganizowanego i pionierskiego systemu edukacji na terenie obecnej Polski. Jej organizatorem był św. Chrystian, biskup misyjny Prus. Dla polskiego dziedzictwa kulturowego pionierską rolę biskupa Chrystiana odkrył na przełomie XIX/XX w. A. Karbowski, wykładowca w Wyższej Szkole Przemysłowej w Krakowie¹.

---

¹ A. Karbowski jest autorem wielotomowego dzieła: *Dzieje wychowania i szkół w Polsce*, Petersburg 1898.

O znaczącej roli Grudziądza w tej dziedzinie pisałem już w 2000 r.² Postawienie tezy o istnieniu ośrodka akademickiego w Grudziądzu w XIII w. i w wiekach późniejszych spotkało się z ostrą negacją ze strony pracowników naukowych uniwersytetów Mikołaja Kopernika w Toruniu oraz Adama Mickiewicza w Poznaniu. Tylko te dwa ośrodki zareagowały negatywnie. Tę postawę reprezentuje artykuł K. Kaczmarka z UAM w Poznaniu³. W tym samym 2003 r. w Piotrkowie Trybunalskim ukazał się równolegle mój obszerniejszy artykuł na temat szkoły biskupa Chrystiana w Grudziądzu. Dopuszczył go do druku redaktor naukowy Piotrkowskich Zeszytów Historycznych, również mediewista i specjalista od edukacji średniowiecznej A. Wałkowski⁴. Artykuł ten nie figuruje w bibliografii, publikowanej w Rocznikach Grudziądzkich.

W 2012 r. ukazał się w Roczniku Grudziądzkim artykuł T. Borawskiej na temat studiów młodzieży grudziądzkiej w średniowieczu i czasach nowożytnych⁵. W artykule tym T. Borawska nie wspomniała o artykułach z 2003 r. Tym samym bibliografia w nim zawarta jest połowiczna. Najcenniejszym jego elementem jest zestawienie 72 biogramów studentów, związanych z Grudziądzem⁶.

Zasadniczo, tylko dzięki przychylności Zarządu Koła Miłośników Dziejów Grudziądza i jego członków mogłem kontynuować swoje badania nad kwestią szkoły średniowiecznej na terenie obecnego Grudziądza. Rezultatem tych badań są artykuły opublikowane w Biuletynach Koła Miłośników Dziejów Grudziądza⁷.

---

² M. Szajerka, *Collegium Augustianum w Grudziądzu (128-1772) – uniwersytet nad Dolną Wisłą*. Biuletyn Przedmiotowy Nauczycieli Historii, nr 14, pod. Red. M. Jadczyk, Toruń 2000, s. 51-56.

³ K. Kaczmarek, *Średniowieczne Collegium Augustianum w Grudziądzu. Kilka słów o uniwersytecie, którego nigdy nie było*, RG, T. 15: 2003, s. 9-20.

⁴ M. Szajerka, *Szkoła biskupa misyjnego Prus św. Chrystiana – przyczynek do dziejów szkolnictwa wyższego w Polsce*, Piotrkowskie Zeszyty Historyczne, T. 5: 2003, s. 63-93. Artykuł zdigitalizowany w ramach projektu realizowanego przez Muzeum Historii Polski w Warszawie:

http://bazhum.muzhp.pl/media//files/Piotrkowskie_Zeszyty_Historyczne/Piotrkowskie_Zeszyty_Historyczne-r2003-t5/Piotrkowskie_Zeszyty_Historyczne-r2003-t5-s63-93/Piotrkowskie_Zeszyty_Historyczne-r2003-t5-s63-93.pdf

Do artykułu MHP dało następującą adnotację: Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w Internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego

⁵ T. Borawska, *Studia uniwersyteckie młodzieży grudziądzkiej w średniowieczu i u progu czasów nowożytnych (XIV-XVI wiek)*, RG, T. XX, 2012, s. 43-65.

⁶ Ibidem, s. 60-65.

⁷ Zob. [Red.: J. Hinz, M. Maryniak, T. Rauchfleisz], *30 lat działalności Koła Miłośników Dziejów Grudziądza (24 IX 1986 – 31 VI 2016)*. V Księga Pamiątkowa, Grudziądz 2016, s. 88-90. Za opublikowanie tych artykułów i redakcję biuletynów składam T. Rauchfleiszowi oraz J. Hinzowi serdeczne podziękowanie.

Temat przedkolacyjnego Grudziądza i osoby biskupa Chrystiana podejmował również w swoich prelekcjach W. Hawelko⁸.

Pisząc o uniwersytecie, warto niejako na wstępie przytoczyć obszerny fragment hasła *uniwersytet* z *Encyklopedii Szkolnej. Historia*⁹. Jest to konieczne z tego powodu, iż moi oponenti akademicy twierdzą, że nie ma żadnych dowodów źródłowych na istnienie w Prusach uniwersytetu, w średniowieczu. W tym artykule, w materiale ilustracyjnym pokaże skany tych dokumentów i postaram się wyjaśnić dlaczego nie zauważono w historiografii uniwersytetu założonego przez biskupa Chrystiana w 1 poł. XIII w.

Hasło: Uniwersytet, najstarszy i podstawowy typ europejskiej wielowydziałowej wyższej uczelni. U. powstały w średniowieczu (XII w.) i obejmowały swą działalnością całość nauki; obecnie zakres nauk na poszczególnych u. jest różny. Powstanie u. wiązało się ściśle z rozwojem życia miejskiego. Początkowo wykształciły się dwa modele u.: 1) model włoski, w którym u. były korporacjami, jak gdyby cechami studentów; studenci wybierali spośród siebie rektora, najmowali i opłacali profesorów; 2) model paryski, kolegialny, w którym profesorowie zamieszkiwali wspólnie w tzw. kolegiach, niekiedy z częścią studentów, a rektor był powoływany spośród profesorów. Model włoski został oparty na dawnych szkołach rzymskich; rozwinęły się w nim szczególnie nauki prawne. Model paryski miał za podstawę szkołę katedralną, preferował studia teologiczne, a związani z nim profesorowie znajdowali oparcie w beneficjach kościelnych. W 1224 r. cesarz Fryderyk II założył w Neapolu u., który miał charakter państwowy; profesorowie byli uposażeni przez monarchę, a w promocje miał wgląd przedstawiciel władzy monarszej.

Pełny u. średniowieczny składał się z czterech fakultetów (wydziałów), które nie były w stosunku do siebie równorzędne. Na najniższym szczeblu znajdował się fakultet sztuk wyzwolonych, który przygotowywał do studiów na pozostałych fakultetach. Na szczeblu drugim i trzecim, mniej więcej równorzędnych, znajdowały się fakultety medycyny i prawa. Na szczeblu najwyższym była teologia. Do najstarszych u. europejskich zalicza się u. w Bolonii, który w 1158 został obdarzony specjalnym przywilejem cesarskim Fryderyka I Rudobrodego, oraz u. w Paryżu, który uformował się w drugiej połowie XII w. ze szkoły katedralnej oraz szkół klasztornych przy opactwie św. Wiktora i przy klasztorze św. Genowefy. Nieco później powstały także pierwsze u. w Anglii – Oxfordzie i Cambridge. Okresem dynamicznego rozwoju u. był XIII w. Na terenie Włoch powstały wówczas u.: w 1222 w Padwie, w 1124 w Neapolu, w 1246 w sienie a dopiero w 1303 w Rzymie. Około 1230 utworzono u. w Orleanie i Tuluzie (Francja). W tym czasie powstał u. w Salamance (Hiszpania). Najstarszy u. środkowoeuropejski został założony w 1348 w Pradze, kolejno powstały u.: w 1364 w Krakowie, w 1365 w Wiedniu, 1367 w Peczku (Węgry), w 1386 w Heldebergu (Niemcy). W 1409 został założony u. w Lipsku, a w 1419 w Rostocku.

⁸ W. Hawelko, Biskup Chrystian pan feudalny Grudziądza, BKMDG, Rok XII (2014), nr 1 (376), z dn. 08.01.2014 r., s. 12.; W. Hawelko, Grudziądz miastem sprzed roku 1291, BKMDG, Rok XI (2013), nr 32 (373), z dn. 27.11.2013 r., s. 8.

⁹ *Encyklopedia Szkolna. Historia*. Warszawa 1993, hasło: uniwersytet, s. 650.

Najstarszy u. pol. założony przez Kazimierza III Wielkiego w 1364 w Krakowie reprezentował korporacyjny model włoski, którego rektorem był student; u. ten nosił jednak cechy wszechniczy państwowej, bo profesorowie uzyskali uposażenie ze skarbu monarszego. U. w Krakowie zaprzestał działalności wraz ze śmiercią Kazimierza Wielkiego, ale wznowił ją ok. 1390 roku.

*W XIII-XV w. u. spełniały funkcję międzynarodowych ośrodków życia naukowego, były autorytetami w dziedzinie teologii, filozofii i prawa, rozstrzygały spory międzynarodowe. W XIV w. nazwa „u.” stała się synonimem szkoły wyższej (wyższe szkoły muzułmańskie zaczęto również nazywać u.). W XVI w. w różnych krajach europejskich powstały nowe liczne uczelnie, a stare u. straciły dotychczasowy międzynarodowy charakter i nabrały cech narodowych, a nawet regionalnych. W XVI i XVII w. działalność u. stała się hamulcem postępu nauki, ponieważ u. reprezentowały średniowieczną ideologię, przeciwną humanizmowi i empirycznemu przyrodznanstwu. [...]*¹⁰.

Przytoczona definicja uniwersytetu średniowiecznego, opracowana przez specjalistów pozwala na nałożenie na nią dokumentów związanych Grudziądzem i jego najbliższym regionem.

Pierwsza kwestia. Dla założenia szkoły wyższej wymagana była zgoda papieża, wyrażona w bulli. Takie bulle dla biskupa Chrystiana się zachowały: Bulla papieża Honoriusza III, wystawiona 3 marca 1217 r. wyrażająca poparcie dla utworzenia fakultetów; ważna jest kolejna bulla tego papieża z 1218 r.. Uważam, że nie powinno się przenosić szablonów dokumentów założycielskich uniwersytetów z 2 poł. XIV w., (fundacje Akademii Krakowskiej i Akademii Chełmińskiej), do okresu ok. 150 lat wcześniejszego. To były inne czasy, inne postrzeganie uniwersytetów.

O tych bullach w 1961 r. napisali J. Konieczny i K. Szymański w Roczniku Grudziądzkim:

Pierwsze wzmianki o szkołach w ziemi chełmińskiej łączą się z najwcześniejszymi informacjami o misji pruskiej w początkach XIII w., a następnie w okresie panowania krzyżackiego na tej ziemi.

*W pracy misyjnej zasłużył się zakonnik cysterski Chrystian. Już w 1218 r. jako biskup pruski myślał o założeniu szkoły i zawiadomił papieża Honoriusza III, że ma zamiar stworzyć szkołę dla młodzieży spośród nawróconych Prusów. Papież zabiegi te popierał, a wydanych kolejno trzech bullach upomniął świat chrześcijański, by przyjść biskupowi Chrystianowi z należną pomocą. Zachęcał też między innymi do składania ofiar na założenie szkoły dla chłopców pruskiego pochodzenia. [...]*¹¹.

Wyniki badawcze A. Karbowiaka odnośnie sukcesu edukacyjnego biskupa Chrystiana, o czym napisali J. Konieczny i K. Szymański:

¹⁰ Op. cit., *Encyklopedia Szkolna. Historia*, s. 650.

¹¹ J. Konieczny, K. Szymański, *Dzieje szkolnictwa grudziądzkiego*, cz. 1, RG, T. 2: 1961, s. 9.

[...] Przepuszcza się, że biskupstwo pruskie miało szkołę od początku swego istnienia, tj. od roku 1215. Brak jednak na ten temat szczegółowych danych. Gdyby się oprzeć na zarządzeniach władz kościelnych z tych czasów, można przyjąć istnienie takiej szkoły czy kilku za pewne. Na przykład papież Innocenty IV zarządził w bulli z roku 1246, aby opaci, przeorzy i zakonnicy przesyłali nowo powstającym szkołom w Prusach wszelkie niezbędne książki. Kilka lat wcześniej, bo w roku 1237, arcybiskup gnieźnieński Fulko wydał zarządzenie obowiązujące całą Polskę łącznie z Pomorzem), aby plebani zakładali przy parafiach szkoły. Inne wiadomości wskazują na to, że wielu biskupów pruski pochodziło z pruskich ziem (biskupi sambijscy: Jakub, Henryk IV, Michał; biskupi pomezzańscy: Rudolf, Jan I, Gerhard, Jan III, Kasper; biskupi warmińscy: Henryk II, Henryk III i inni. [...])¹².

Wyniki badawcze A. Karbowiaka a także wymienionych wyżej J. Koniecznego i K. Szymańskiego odnośnie sukcesu edukacyjnego biskupa Chrystiana całkowicie zanegował Paweł Chmielecki¹³. W nawiązaniu do tezy P. Chmieleckiego, że nie ma żadnych śladów szkoły z 1 poł. XIII w. należy pokazać dwa dokumenty z 1250 r., związane z pertraktacjami o przeniesieniu siedziby biskupa pomezńskiego do Kwidzyna).

3 i 4. Dokumenty z 1250 r., informujące o podmiocie *fratrum universitas de Cristisburg* (bracia uniwersytetu z Cristisburg).

Dokument nr 3, XV Kalendas Aprilis z 1250 r.

Są to dwa dokumenty, wydane dzień po dniu. Dokumenty wystawiono XV Kalendas Aprilis z 1250 r. oraz XIV Kalendas Aprilis, z 1250 r.

Poruszę tu kwestię występowania w dokumentach, z 1250 r. podmiotu prawnego o nazwie: *fratrum vniuersitas de Cristisburc*. Moim zdaniem jest to informacja o bractwie uniwersyteckim w Crisisburc, czyli Uniwersytecie w Cristisburc. Uważam, że w średniowieczu i czasach nowożytnych Grudziądz był dwuczłonowy. Wielokrotnie pisałem o tym w artykułach opublikowanych w Biuletynach Koła Miłośników Dziejów Grudziądza a także na serwisie internetowym Nasze Miasto. Kwestia dwuczłonowości Grudziądza w XIII w. moim zdaniem znajduje odzwierciedlenie w późniejszych dokumentach oraz pieczęciach, również w czasach nowożytnych. O dwuczłonowości świadczy również stworzony w XIII-XV w. system zaopatrzenia miasta w wodę. Ten zabytkowy system jest nadal czytelny w topografii Grudziądza i nie można go ignorować w badaniach nad strukturą miasta w czasach średniowiecza i nowożytnych. O tych kwestiach napisałem w swoich artykułach wcześniejszych a także w Internecie.

W historiografii Grudziądza można zauważyć anomalie dotyczące XIII w. U X. Froelicha wiek XIII jest w miarę bogato opisany. Natomiast w historiografii XX w., w przedziale l. 1960-1990 mamy zasadniczo informację o nadaniu Grudzią-

¹² Ibidem, s. 9-10:

¹³ P. Chmielecki, *Zarys dziejów szkolnictwa chełmińskiego (cz. I)*, RG, T. 4: 1965, s. 31. Napisał on jednoznacznie: *Śladów jakiegokolwiek szkoły z tego okresu nie ma.*

dza biskupowi Chrystianowi w 1222 r. Pozycja Grudziądza jest w tym nadaniu na pierwszym miejscu. Następnie badacze przeszli już do 1291 r., nadania przywileju lokacyjnego na prawie chełmińskim. Wówczas wylania się w tej historiografii już zastany organizm miejski. Mamy do czynienia z ok. 70-letnim okresem milczenia o Grudziądzu. Miasto położone przy głównym szlakiem wodnym – Wiśle, jest przez historyków bagatelizowane. Przykładem takiej postawy badawczej są artykuły M. Biskupa i J. Frycza w *Roczniku Grudziądzkim* [T. 1: 1960]¹⁴ oraz w *Roczniku Grudziądzkim*, T. 20:2012, artykuł B. Jähninga, *Przywilej grudziądzki z 1291 roku*.

Uważam, iż niewątpliwie do tego przyczyniły się problemy z identyfikacją nazwy Grudziądza w źródłach, jej zbieżności z późniejszym Dzierzgoniem, o czym pisałem w poprzednich odcinkach. Jaki to jest istotny problem, można się przekonać na przykładzie indeksu w *Preussisches Urkundenbuch*, wydanego w l. 1882-1909. Ta publikacja źródłowa, w dwóch częściach dotyczy lat 1140-1309¹⁵.

Po tym przypomnieniu i uzupełnieniu zagadnień można się zająć podmiotem wymienionym w dokumencie z 1250 r., opublikowanym przez J. Voigt, w 1836 r., w dokumencie nr LXXXV, s. 81.

W dokumencie tym można na początku przeczytać następujące zdanie:

„Frater Ludewicus Preceptor domus sancte Marie Teuthonicorum in Prussia, et frater Heinricus Stango Commendator et fratrum vniuersitas de Cristisburc, vniueris Christi fidelibus hanc literam inspecturis salutem in domino. [...].

Datowanie dokumentu

Acta sunt hec in Cristisburc Anno incarnationis domini M.CC. quinquagesimo. XIV. Kal. Aprilis Datum eodem die et loco.

Zdanie to można przetłumaczyć następująco:

Brat Ludwik Preceptor Zakonu Niemieckiego Nieskazitelnej Marii w Prusach, i Henryk Stango sprzymierzeniec i uniwersytet braci z Cristisburc, wszystkim wyznawcom Chrystusa, którzy ten list oglądać będą pozdrowienie w Panu.

Zaznaczono *hec in Cristisburc*:

Acta sunt hec in Cristisburc – Działo się w tym (naszym) Cristisburc [...] w 1250 roku od Narodzenia Pańskiego, 14 Kalendy Kwietnia, tegoż dnia i miejsca.

Z datacji wynika, że dokument, przygotowano i podpisano w siedzibie bractwa uniwersyteckiego w Cristisburc.

---

¹⁴ Dostępny m.in.:

<http://kpbk.umk.pl/dlibra/publication?id=60368&from=&dirids=1&tab=1&lp=5&QI=>

¹⁵ Poniżej link do *Preussisches Urkundenbuch* [...], w Wielkopolskiej Bibliotece Cyfrowej:

<http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/13121?tab=1>

Ludwik na liście świadków przywileju chełmińskiego z 1233 wystąpił jako *Lodewicus in Quedin provisosores*. Natomiast w odnowionym przywileju z 1251 r. jest jako *Ludevicus provisor Pruscie*.

W *XV Kalendas Aprili*, tego samego roku, wystawiono i podpisano drugi dokument, w którym na liście świadków na końcu są *fratrum universitas de Cristiburg*. Dokument podpisano 17 kwietnia 1250 r. *XIV Kalendas* przypadają dzień później. W dokumencie z 17 kwietnia bractwo uniwersyteckie jest na liście świadków, na końcu drabiny społecznej, pokazanej w dokumencie. Natomiast w dokumencie z 18 kwietnia to bractwo jest jednym z podmiotów. Podmiot z tego dokumentu *fratrum vniuersitas de Cristisburc* nie był w dotychczasowej historiografii analizowany. Był on albo pomijany, albo tłumaczono to jako konwent krzyżacki z Christburga (Dzierzgonia). Informacja o *fratrum vniuersitas de Cristisburc* jest spójna ze zgodą na założenie fakuletów przez biskupa Chrystiana, wydaną przez papieża Honoriusza III, 3 marca 1217 r.

Uważam, że sprawa jest poważniejsza i dotyczy to dosłownie Uniwersytetu w Cristisburc. Bez wcześniejszego rozpoznania szkoły wyższej w Grudziądzu ten zapis jest faktycznie enigmatyczny. Jednostkowa informacja o uniwersytecie w Christburgu (Dzierzgoniu), w 1250 r. nadaje się do odrzucenia, jako niewiarygodna.

Inaczej sprawa wygląda z Grudziądzem. Aczkolwiek i w tym przypadku bardzo wielu badaczy nie dopuszcza nawet hipotezy, że w Grudziądzu mogła być w średniowieczu szkoła wyższa, realizująca program uniwersytetu. Z tym poglądem, iż w Grudziądzu była średniowieczna szkoła wyższa, wyszedłem w 2001 r. Od razu spotkał się on z agresywnym sprzeciwem. Nie ma potrzeby powtarzania całej argumentacji na rzecz istnienia na terenie obecnego Grudziądza średniowiecznej szkoły wyższej. Dla mnie, dla mojej argumentacji na rzecz istnienia uniwersytetu średniowiecznego w Grudziądzu brakowało tylko tej przysłowiowej „kropki nad i”, czyli dokumentu. Uważam, że takim dokumentami są ten tu analizowane z 1250 r. Dosłowne pominięcie jednego z podmiotów w tym dokumencie przyczyniło się do tej znaczącej luki w historii szkolnictwa wyższego na terenie obecnej Polski.

Ta pomyłka w odczycie podmiotów zaistniała podczas kwerendy archiwalnej, dokonanej przez F. v. Dregera w 1 poł. XVIII w., wydanej pośmiertnie w 1768 r. Wówczas to z bractwa uniwersyteckiego „zrobiono” konwent krzyżacki na zamku w Dzierzgoniu (niem. Christburg), miasta, które lokowano w 1288 r. W 1255 r. dokonano zamiany miast, z których jedno jeszcze nie istniało. Powstało ok. 30 lat później. Wielokrotnie badacze negowali pogląd X. Froelicha z 1868 r., że miasto Christburg z dokumentu z 1255 r. to Grudziądz.

Do wniosku, że w Grudziądzu była szkoła wyższa, z programem uniwersyteckim doszedłem analizując źródła z epok późniejszych, w tym przypadku XVI-

XVIII w. i zastanawiałem się jaka jest geneza powstania takiej dosłownej informacji źródłowej. Punktem wyjścia była lista rektorów szkoły grudziądzkiej, podana przez X. Froelicha. Najważniejszą tu informacją jest fakt, że rektorami byli studenci, w tym teologii. Druga informacja, to fakt, że szkoła posiadała przestarzałą, jak na w. XVI-XVIII strukturę. Jest to model Uniwersytetu Bolońskiego, gdzie rektorami byli studenci. Następną kwestią to lokalizacja szkoły. Pytanie wyjściowe, kto i dla czego na obecnym kwartale centralnego rynku zbudował kampus szkolny? Informacja o rozplanowaniu kampusu jest na planach z 2 poł. XVIII w. Kampus szkolny w Grudziądzu posiada identyczne elementy składowe, jak kampus uniwersytetu w Oxfordzie.

Dokumenty kościelne z XVII – XVIII w. świadczą o przynależności pierzei północnej przy obecnym rynku do Kościoła. Z 1584 r. jest informacja, utrwalona przez X. Froelicha o przekazaniu szkoły i kościoła Miastu przez zgromadzenie księży za rentę. W 1524 r. król Zygmunt Stary potwierdził przywilej dla jurysdykcji kościoła św. Mikołaja w Grudziądzu.

Bulle papieskie dla szkoły biskupa Chrystiana świadczą o istnieniu wcześniejszych suplik ze strony biskupa Chrystiana. Najważniejsza jest pierwsza bulla papieża Honoriusza III, z 3 marca 1217 r., będąca faktycznie zgodą na założenie szkoły przez biskupa Chrystiana w Prusach. Przy takich źródłach późniejszych istnienie *fratrum vniuersitas de Cristisburc* (bractwa uniwersyteckiego, uniwersytetu w Grudziądzu) jest uzasadnione.

W tym artykule napisałem o negacji sukcesu edukacyjnego biskupa Chrystiana, wyrażonej przez P. Chmieleckiego. Należy tu wspomnieć o niesłusznym przypisaniu Chełmnu szkoły misjonarzy z 1676 r. Uznał ją za relikwium Akademii Chełmińskiej¹⁶.

Mamy tu przykład powielenia błędnej informacji. Faktycznie informacja o szkole misjonarzy dotyczy Grudziądza a nie Chełmna. Dokument przemianowania wcześniejszej szkoły na seminarium pw. Św. Wojciecha został opublikowany w 1887 r. (il. 5-8).

Kończąc ten rozdział, którego celem jest przypomnienie pionierskiej pozycji obecnego terenu Grudziądza na mapie średniowiecznych uniwersytetów, aczkolwiek w następstwie błędnego odczytania dokumentów źródłowych przez ich wydawców z XVIII-XIX w., całkowicie zapomnianej.

---

¹⁶ P. Chmielecki, op. cit., s. 46: *Należy dodać, że po wielu próbach doszło w r. 1651 do założenia w Chełmnie nakazanego dekretem soboru trydenckiego (1563) diecezjalnego seminarium duchowego. W r. 1653 zostało ono przeniesione do Chełmży, gdzie podczas drugiego najazdu wojsk szwedzkich w r. 1655 uległo całkowitemu zniszczeniu. Seminarium wznowiło swą działalność dopiero w r. 1676 w Chełmnie, oddane pod zarządek zgromadzenia księży misjonarzy, które jak wspomniano, wywierało także silny wpływ na uczelnię chełmińską. P. Chmielecki w tym przypadku (przypis 67), powołał się na pracę A. Liedtke, *Początkowe dzieje seminarium chełmińskiego*, *Nasza Przyszłość*, t. 11: 1960, Kraków, s. 101-129.*

W świetle kwerendy archiwalnej Grudziądz spełnił podstawowe warunki dla funkcjonowania średniowiecznego uniwersytetu:

- Była zgoda papieża na prowadzenie szkoły. Raczej papież nie zajmowałby się kwestią szkółki parafialnej.
- Znana jest dokładna lokalizacja kampusu szkolnego, z tymi samymi elementami, co w Oxfordzie. Kampus miał status jurydyki, potwierdzonej przywilejem króla Zygmunta Starego z 1524 r.
- Znana jest szcątkowa lista rektorów i wicerektorów, zachowana od lat 40 XVI w. Rektorami byli studenci, wg modelu bolońskiego.
- Znany jest mincerz z Grudziądza, z 2 poł. XIII w. Niezbędny element do funkcjonowania uniwersytetu, wyartykułowany także w akcie założycielskim Akademii Krakowskiej.

Źródła archiwalne dotyczące uniwersytetu na terenie obecnego Grudziądza, z XIII w. nie kolidują z dokumentami dotyczącymi Akademii Krakowskiej i Akademii Chełmińskiej z 2 poł. XIV w. W pierwszym przypadku był to teren w granicach Korony. Grudziądzki uniwersytet był na terenie Prus a językiem wykładowym w XIII w. był pruski, o czym może świadczyć przetłumaczenie na j. pruski *Grammatyki Łacińskiej* Donata przez dominikanina Wilhelma z Modeny. W przypadku niezrealizowanego projektu Akademii Chełmińskiej również nie ma konfliktu w dokumentach. W akcie założycielskim tej akademii jest wyrażenie, by była ona w mieście godniejszym.

Jest praktyka znana od stuleci, by prestiżowe urzędy, instytucje były zabierane przez miasta posiadające silniejsze lobby polityczne. Obserwujemy to np. we współczesnej Polsce. Kampusu uniwersyteckiego do Chełmna nie przeniesiono, ale szkołą w archiprezbiteriacie grudziądzkim, odpowiednik dekanatu, zarządzali kanonicy chełmińscy i oni byli proboszczami kościoła p.w. św. Mikołaja.

Uważam, że dlatego, z powodu błędnych odczytów historycy nie mogą wyjaśnić przyczyny zaniechania realizacji bulli papieskich odnośnie utworzenia uniwersytetu w stołecznym Chełmnie.

Nie będzie chyba przesady w stwierdzeniu, że bez wysoko rozwiniętego szkolnictwa na tym terenie nie byłoby możliwe sporządzenie ponadczasowych dokumentów prawnych, jak przywilej chełmiński lub traktat dzierzgoński (wg obowiązującego nazewnictwa).

800. rocznica powstania zorganizowanego szkolnictwa na terenie obecnej Polski jest dobrą okazją do godnego przywrócenia pamięci o uniwersytecie założonym przez św. Chrystiana, biskupa misyjnego Prus.

Notatki

Notatki

Notatki

(L.B.S.)

Redakcja: Tadeusz Rauchfleisch, Janusz Hinz. Logo KMDG wykonał Grzegorz H. Rygielski.